

A IV. országos könyvtárügyi konferencia

Több mint tíz évvel a legutóbbi országos könyvtárügyi konferencia után, 1981. június 2—3-án Budapesten, a Kertészeti Egyetem dísztermében újból találkoztak a társadalom, a könyvtár fenntartók és a könyvtárhasználók képviselői az ország minden részéből és valamennyi könyvtár típusából érkezett könyvtárosokkal, hogy együtt vitassák meg könyvtárügyünk helyzetét, és hosszabb időszakra előre tekintve meghatározzák a közös tennivalókat, kijelöljék a könyvtárügy kívánatos és lehetséges fejlesztésének fő irányait. A tanácskozás több mint háromszáz résztvevője Köpeczi Bélának, a Magyar Tudományos Akadémia főtítkárhelyettesének megnyitója után meghallgatta Pozsgay Imre művelődési miniszter előadását, majd a vita következett a magyar könyvtárügy időszerű kérdéseiről és a könyvtárak távlati feladatairól. A vita alapjául a miniszter referátumán kívül a résztvevőknek előre megküldött konferenciai tézisek szolgáltak — ezeket a Könyvtáros májusi száma is közölte — A magyar könyvtárügy helyzete és fejlesztési programja című dokumentummal együtt. A vitában harmincötven szólaltak fel — köztük tizennyolcan a társadalmat képviselők közül —, tizenöt jelentkező felszólalására idő hiányában nem kerülhetett sor. A hozzászólások a könyvtárügyi kérdések igen széles skáláját ölelték fel. Az egységes könyvtárügyi közgondolkodást tükröző, eredményes vita után Vályi Gábornak, az Országos Könyvtárügyi Tanács elnökének zárszavával ért véget a tanácskozás. A konferencia ajánlásai a tézisek, a vitában elhangzottak, valamint a Művelődési Minisztérium könyvtári osztályának írásban megküldött hozzászólások alapján rövidesen elkészülnek.

A IV. országos könyvtárügyi konferencia teljes anyagát — az előkészületi dokumentumokat, Pozsgay Imre előadását, a felszólalások és az ajánlások szövegét — a Művelődési Minisztérium külön kiadványban fogja megjelentetni. A Könyvtáros most Köpeczi Béla megnyitó beszédének és Pozsgay Imre előadásának tömörített szövegét közli; a vitával, a felszólalásokkal következő számainkban foglalkozunk. A könyvtárügy e nagy tanácskozása hosszú időre szóló programot és sok feladatot ad lapunknak is.

A legutóbbi országos könyvtárügyi konferencia 1970-ben zajlott le, indokolt tehát, ha az elmúlt tíz év külső és belső tapasztalatait tekintetbe véve most ismét napirendre tűzzük e nagy jelentőségű intézményhálózat problémáit, és meghatározzuk feladatait. A változások, amelyek a gazdaságban, társadalomban, kultúrában egyaránt végbementek, nagyon is jelentősek, s ezeket a könyvtárügy sem hagyhatja figyelmen kívül. Hogy a hozzám most közel álló területtel kezdjem, teljesen nyilvánvaló: a tudományos és szakkönyvtárak feladatai

rendkívüli mértékben megnöttek a kutatás és a termelés információs szükségletei következtében. Ezek a szükségletek nemcsak mennyiségileg és szélességükben terjedtek ki, hanem új minőségi tényezőket is előtérbe állítanak az információs és dokumentációs munkában, hiszen részben inter- vagy multidiszciplináris igények merülnek fel, részben éppen az úgynevezett információáradás miatt szigorúbb szelekciós szempontok. Ezek a szükségletek maguk után vonják a könyvtári szolgáltatások átalakulását, a korszerű technikai bázis megteremtését. Úgy vélem, hogy közvéleményünk még nem ébredt rá kellő mértékben arra, hogy milyen nagy változás

**KÖPECZI
BÉLA**
a Magyar
Tudományos
Akadémia
főtítkárhelyettese

**A konferencia elnöksége
Köpeczi Béla megnyitja a tanácskozást**

ment végbe a tudományos és szakkönyvtárak tevékenységében, de azt is el kell mondanunk, hogy a könyvtárak felügyeleti szervei és fenntartói sem követték az igények átalakulását, s emiatt könyvtárainknak ez a csoportja még nem kapta meg a megfelelő támogatást anyagi eszközökben, elhelyezésben, az új szolgáltatások kiépítésében. Azt hiszem, érdemes hangsúlyozni, hogy ezek a könyvtárak ma valóban közvetlenül szolgálják a tudományos kutatást, sőt magát a termelést is, s ezért mostani konferenciánk egyik fő feladata felhívni erre a figyelmet.

A másik, nem kisebb jelentőségű változás az oktatásban és a közművelődésben megy végbe. A reformtörekvések, amelyek a közoktatásban megvalósításra várnak, csak akkor járhatnak eredménnyel, ha az oktatást körülvevő kulturális tényezőket is számításba vesszük. Éppen ezért az iskolai könyvtárak fejlesztése egyik feltétele a hatékonyabb oktatási és nevelési munkának, de hozzátehetem: a fiatalok önnevelésének is. Aki ifjú korában szerette meg a könyvet, később sem lesz hűtlen hozzá, ismereteket és élményeket tud meríteni belőle egész élete folyamán. Minden szociológiai felmérésünk azt mutatja, hogy az iskolai oktatás meghatározója az ember későbbi művelődésének, s ez áll az olvasásra is.

Közművelődésünk egyik legfontosabb vagy talán éppen a legfontosabb intézménye a könyvtár, és erre külön érdemes figyelmeztetni most, amikor az ünnepi könyvhét nemcsak a mai magyar irodalomra, hanem általában a könyvre és a könyvolvasásra is ráirányítja az érdeklődést. A közművelődésben is új jelenségek mutatkoznak a közönség ízlésének és érdeklődésének megváltozásával, az új tömegkommunikációs eszközök elterjedésével kapcsolatban. Két évtizeddel ezelőtt azt mondtuk, hogy a szocialista művelődésben — annak célkitűzései és jellege miatt — nem fog háttérbe szorulni a könyvolvasás. Most — legalábbis a könyvvásárlási statisztikák arra utalnak —, ha nincs is visszaesés, jelentős mennyiségi növekedés sem tapasztalható. A közművelődési könyvtáraknak e tevékenység egészét tekintetbe véve kell szembenézniük az új helyzettel, amely kétségtelenül differenciáltabb, réteg- és csoportszempontokat jobban tekintetbe vevő, korszerű tevékenységet igényel. Az oktatás és a közművelődés céljait szolgáló könyvtárak támogatására külön is szeretném felhívni mindazok figyelmét, akik ezen a téren nemcsak felelősek, hanem tehetnek is valamit, a tanácsokét, a szakszervezetekét, más társadalmi szervezetekét.

Úgy véljük, hogy a könyv a tudomány, a termelés, a kultúra fontos eszköze lesz a jövőben is, azt is mondhatnám, hogy a kulturális színvonal jelzője, minőségének meghatározója. Konferenciánk természetesen nem elégedhet meg ennek az önmegnyugtató megállapításnak kimondásával, szükség van arra is, hogy meghatározza az új követelményekből folyó tennivalókat, és pedig nemcsak a belső szakmai szempontból, hanem — ha tetszik — a tudománypolitika és a művelődéspolitikai szempontjából is.

**POZSGAY
IMRE**
művelődési
miniszter

A III. országos könyvtárügyi konferencia óta eltelt évtized eredményei, tapasztalatai bebizonyították, hogy az akkor kitűzött program alapvetően helyes volt, csak végrehajtása akadozott. Most tehát egy megindult folyamat fenntartása, megerősítése és kibővítése a cél, olyan program kijelölése, amely hosszú időre meghatározza a könyvtárügy fejlődését, de amely természetszerűen folyamatos „karbantartást” is igényel majd. A társadalmi szükségletek tökéletes pontossággal sohasem jelezhetők előre, a tech-

nika fejlődése inkább csak megközelítőleg becsülhető meg, a rendelkezésre bocsátható anyagi eszközök sem ismertek kellő pontossággal. Az igények folyamatos alakulása, a gyakorlat tapasztalatai a program folyamatos korrekcióját is fontossá teszik.

Napjaink gazdasági körülményei között, amikor a takarékoság, a szerény anyagi források optimális felhasználása, a tartalékok feltárása és kiaknázása multhatatlannal fontos, különösen szükség van olyan iránymutatásra, amely a fő feladatok kijelölésével ösztönöz az eszközöknek leginkább célirányos, a legmagasabb fokú hatékonyságot ígérő felhasználására.

A könyvtárügy helyzete. Visszatekintés a két konferencia közötti időszakra

A magyar könyvtárügy a felszabadulás, még inkább a negyvenes évek vége óta mennyiségileg, minőségileg egyaránt hatalmasat fejlődött. A könyvtárak, különösen a közművelődési könyvtárak száma, hatóköre, az olvasók számára hozzáférhető könyvek, folyóiratok tömege szinte fantasztikusnak tűnő mértékben növekedett. A társadalom fejlődéséhez, a társadalmi szükségletekhez képest mégis lemaradást kell regisztrálnunk. Az elmúlt tízéves időszak legfőbb jellemzője az, hogy a III. országos könyvtárügyi konferencián kijelölt fejlesztési koncepció csak részben valósult meg. Azok az eredmények, amelyekről beszámolhatunk, amelyekkel joggal büszkélkedhetünk: *részeredmények*. Lényeges részeredmények, de könyvtárügyünk egészének szintjét, teljesítőképességét meghatározó módon nem változtatták meg.

Könyvtáraink *hatóköre* az elmúlt tíz évben, ha lassan is, de bővült. Az iskolai könyvtárak és a szakkönyvtárak rendszeres használóinak száma az utóbbi években lényegesen növekedett, és hasonló emelkedés tapasztalható azokban a közművelődési könyvtárakban is, amelyekben a működési feltételek, különösen pedig az elhelyezési körülmények javultak.

A könyvtárak tevékenységében határozottan észlelhetők a *minőségi előrelépés* jelei is. A könyvtárhasználatnak új, fontos formái terjedtek el: a kölcsönzés fontosságának megmaradása mellett — ahol erre lehetőség volt — jelentősen nőtt az állomány helyben történő használata. Számos könyvtárban sokoldalúan felhasználható kézikönyvgyűjteményt alakítottak ki, javult a folyóiratválaszték. Az elhelyezési körülmények, az állomány, a szakszerű könyvtári szolgáltatások javulása megeremtetette annak feltételeit, hogy a könyvtár ilyen esetekben a település, iskola, intézmény „dolgozószobája” legyen, hogy a könyv, a folyóirat munkaeszközként funkcionálhasson. A szakirodalmi tájékoztató tevékenység mennyiségileg és minőségileg egyaránt fejlődött.

A közművelődési és az iskolai könyvtárakban is lényegesen nőtt a tudományos és az ismeretterjesztő szakirodalom használata. A könyvtárak nyitottabbá váltak, szolgáltatásaik lényegesen sokrétűbbek lettek. A *rendezvények*, gyermekfoglalkozások, kiállítások ma már jobban illeszkednek a könyvtárak szolgáltatási rendszerébe, jobban kötődnek az alapfeladatokhoz, s a mennyiségi szemléletet itt is egyre gyorsabban váltja fel a minőségre, színvonalra törekvés.

Gazdagodásról, javulásról számolhatunk be — ha kissé visszafogottabb hangon is — a könyvtárak *működési feltételei* tekintetében. Az elhelyezési körülmények

egyenetlenül bár, de sok helyen, főleg a kisebb intézményeknél, javultak. Határozott előrelépés tapasztalható a könyvtári *gyűjtemények fejlesztésében*, elsősorban a választék növelésében, újfajta könyvtári dokumentumok, hanglemezek, mikrofilmek, számítógépes adattárak megjelenésében. Jól felszerelt zenei részlegek alakultak ki, s a zenehallgatás egyre több könyvtárban vált a szolgáltatás szerves részévé.

A *könyvtárügy irányításában* a leglényegesebb eredményeket a jogi szabályozásban értük el. A közművelődési párhatározat és törvény megerősítette a könyvtár művelődési alapintézményként való elfogadását. 1976-ban megjelent a könyvtárakról szóló törvényerejű rendelet, és 1978-ban rendeletben szabályoztuk a könyvtári rendszer szervezetét és működését. E jogszabályok jelentőségének érzékeltetésére három fontos alapelvet szeretnék kiemelni: az első a könyvtári szolgáltatások *demokratiz-musa*, az a törekvés, hogy az ország bármely pontján élő, bármilyen foglalkozású és életkorú állampolgár azonos lehetőségeket kapjon a teljes magyar könyvtári rendszer használatára; a második a könyvtárak közötti *együttműködés* fontosságának hangsúlyozása és szervezeti kereteinek meghatározása; a harmadik a *könyvtár-ügy egységének* deklarálása.

Mindezen eredmények ellenére megállapíthatjuk, hogy a társadalmi fejlődéshez viszonyítva növekedett a könyvtárügy lemaradása. Ennek okai között szubjektív és objektív okok egyaránt találhatók. A szubjektív okok nagy többsége voltaképpen a könyvtárfenntartók és a könyvtárosok közös, általában nagyon nehezen elhatárolható „felelőssége”. Ilyen mindenekelőtt az együttműködési készség határozott csökkenése a hatvanas évekéhez képest, az autarchiára irányuló törekvések megerősödése. Súlyos következményekkel járt a módszertani tevékenység visszafejlődése, az ellenőrző, szakfelügyeleti tevékenység hiányos és nemegyszer bizonytalan volta is.

Az objektív okok mögött is elég gyakran húzódnak meg szemléleti problémák. Az, hogy az elmúlt tíz évben a könyvtárügy nem kapta meg a feladatainak kellő színvonalú ellátásához feltétlenül szükséges támogatást, semmiképp sem vezethető vissza kizárólag a népgazdaság teljesítőképességében érzékelhető nehézségekre, különösen nem az évtized első felében.

A továbblépéshez oly fontos *könyvtári építkezések*, felújítások nagyrészt elmaradtak. Máig sincs kész az Országos Széchényi Könyvtár új épülete, az országos jelentőségű szakkönyvtárak és az egyetemi könyvtárak nagy többsége — Budapesten is, más városokban is — olyan körülmények között működik, amik sem a gyűjtemény megvédését, sem az alapszolgáltatások zavartalan nyújtását nem teszik megnyugtatóan lehetővé. A megyei könyvtárak közül többnek nemrég még joggal korszerűnek tekintett épülete is leromlott, ma már szűk, számos nagyvárosunk pedig — amely a legkülönbébb reprezentatív középületekkel gyarapodott az utóbbi években — nem rendelkezik korszerű könyvtárral. Az új lakótelepek könyvtárral való ellátását csak a legkritikább esetben sikerült megoldani; a könyvtárak telepítése nem követte nyomon a lakosság társadalmi méretű migrációját, lakóhelyváltoztatásait. A tanácsi beruházások összességén, különösen pedig a művelődési célú beruházásokon belül aránytalanul csekély mértékű volt a könyvtárak részesedése.

A 70-es évek elején a könyvtárakba viszonylag nagy számban kerültek modernnek számító *másolóberendezések*, fejlődtek a könyvtárak közötti hírközlési kapcsolatok, de később ez a folyamat megrekedt, s a helyzet ma már inkább aggasztó: a régi, nemcsak erkölcsileg, hanem fizikailag is elkopott gépek pótlása súlyos gondot okoz, fejlesztésre pedig az utóbbi néhány évben szinte sehol sem kerülhetett sor.

A könyvtári *állomány fejlesztésében* is az évtized végén váltak súlyossá a gondok. A dokumentumválaszték bővülését és az árak sokszor ugrásszerű emelkedését az anyagi eszközök képtelenek voltak követni. Olyan állománygyarapítási hiányok keletkeztek — az esetek többségében éppen a központi szerepkörű, az országos könyvtári ellátás egésze szempontjából legfontosabb könyvtárakban —, amelyek igen nehezen pótolhatók. A kisebb, helyi jelentőségű, gyakorlatilag zárt szakkönyvtárak lehetőségei romlottak a legkevésbé, így a párhuzamosságok alig csökkentek, s ahol igen, ott is a legrosszabb formában: a beszerzett könyv, folyóirat csupán igen szűk használói kör számára áll rendelkezésre.

A külföldi, elsősorban a tőkés országokból származó dokumentumok árának inflációs ütemű emelkedése mellett is meg kell említenünk a hazai könyvek és

folyóiratok drágulását, amely elsősorban az iskolai és a közművelődési könyvtárak számára okozott és okoz igen súlyos gondokat.

Könyvtárügyünk *elaprózottságára* jellemző, hogy statisztikáink 17 ezer könyvtárat regisztrálnak; ezzel a világ könyvtári nagyhatalmai között volna a helyünk. E könyvtárak igen jelentős hányada azonban önállóan, elszigetelten, rendkívül gazdaságtalanul és alacsony hatásfokkal működik. Ráadásul a rengeteg könyvtár ellenére is egyre nőtt a könyvtári szolgáltatásokkal nem, vagy csak rendkívül alacsony szinten ellátott „fehér foltok” száma és súlya: a kistelepülések, az agglomerációs övezetek, az új lakótelepek lakóinak nagy többsége szinte teljesen kiszorul a könyvtári ellátás hatósugarából. Fokozta a szervezeti eredetű gondokat néhány könyvtárhálózat szétesése, csupán látszólagos működése s végső soron az a tény, hogy a könyvtárak nem szerveződtek rendszerre.

Nem hallgathatunk azokról a hátráltató tényezőkről sem, amelyek a könyvtári rendszer *irányításának hiányosságaiban* gyökereznek. Mindenekelőtt a szakfelügyelet, a rendszeres ellenőrzés gondjairól, bizonytalanságairól, terhes formalitásairól és igen alacsony hatékonyságáról kell említést tennünk, s arra kell utalnunk, hogy az ágazati felügyelet semmiképp sem érvényesült az eredményesebb munkához szükséges mértékben.

Mit vár a társadalom a könyvtáraktól?

A társadalom fejlődése a legszorosabban összefügg a benne élők műveltségével, általános, szakmai és politikai ismereteinek szintjével, az ismeretek folyamatos megújításával és bővítésével. A permanens művelődés eszközei közt pedig továbbra is kiemelkedő szerepet játszanak azok az ismerethordozók — cáfolyva a Gutenberg-gallaxis térvesztését jósoló elméleteket —, amelyek a legegyszerűbben, a legnagyobb választékban, a legdemokratikusabb formában változatlanul a könyvtárakban férhetők hozzá, vehetők igénybe. Annak magyarázatára, hogy hazánkban a könyvtárak jelenleg miért nem foglalnak el egyértelműen fontos helyet a művelődés táján értelmezett folyamatában, sokféle tényező említhető meg. Hivatkozhatunk szemléleti okokra, arra, hogy igen sokan vannak még, akik számára a könyvtár változatlanul a szépirodalmi (mégpedig a kevéssé szórakoztató szépirodalmi) művek kölcsönkönyvtára; utalhatunk arra, hogy tudományos életünkben, kutató-fejlesztő tevékenységünkben még mindig nagyon kevéssé érdekelték a kutatók a szakirodalmat, a könyvtár használatában.

Messze vagyunk még attól, hogy elmondhassuk: az iskola elvégzésével nemcsak írni-olvasni tanultunk meg, de könyvtárat, szakterületünk irodalmát, az általános műveltségünk, tájékozottságunk gyarapításához elengedhetetlen kiadványokat használni is. Attól is messze vagyunk azonban, hogy egy ilyen változás hirtelen bekövetkezése esetén könyvtáraink helyt tudjanak állni, képesek legyenek kielégíteni mindazokat az igényeket, amelyeket használóik velük szemben támasztanak.

Feltétlenül ki kell itt is emelnünk, hogy közoktatásunk korábbi szemlélete és módszere, „egykönyvűsége” a legcsekélyebb mértékben sem ösztönözte a tanulókat könyvtárhasználatra, emiatt természetesen nem is fejlődhetek ki az iskolás korban azok a készségeik, amelyek a könyvtárak használatához elvezették volna őket. Így alakult azután ki az a visszás helyzet, hogy a könyvtár, a szakirodalmat használatára egyetemeinken, főiskoláinkon kell megtanítani az elsőséves hallgatókat.

A könyvtárak szerepét akkor látjuk teljességében, ha abból indulunk ki, hogy a társadalmi tevékenység minden területén vannak olyan funkcióik, amelyeket más művelődési intézmény nem vállalhat át tőlük. Álláspontunk szerint a következő időszakban különösen három terület látszik a legfontosabbnak a könyvtárak fejlesztése szempontjából.

A *közművelődésnek* az eddigieknél szakszerűbb, demokratikusabb és szervezetesebb szolgálata nem tekinthető csupán a tanácsai és a szakszervezeti könyvtárak feladatának: minden könyvtár tevékenységében helyet kell kapnia. A legfontosabb feladatok e téren két csoportra oszthatók: a hatókör bővítésének, illetve a szolgáltatások fejlesztésének feladatára. A hatókör bővítése során továbbra is törekedni kell az *aktív korosztályok* fokozott bevonására, a *munkásolvasók* számának és arányának emelésére és a legkülönbélebb okokból kulturálisán hátrányos helyzetben

levők ellátásának nagymértékű javítására. Félreértés ne essék: nemcsak azokat tekintjük hátrányos helyzetűeknek, akik valamely, rajtuk és a könyvtárakon egyaránt kívülálló okból ilyenek, tehát nemcsak a betegeket, lakásukhoz, esetleg ágyukhoz kötötteket, de azokat is, akiket a könyvtári ellátás jelenlegi rendszere tett hátrányos helyzetűekké: a kistelepülések, a lakótelepek lakóinak milliós tömegeit.

Az *oktató-nevelő tevékenység*ben a könyvtárak szerepének rendkívül sokrétűnek kell lennie. A könyv- és könyvtárhasználat igényét ebben a korban kell felkeltetni, s a szükséges készségeket is ekkor kell kialakítani. Az új közoktatási tantervek alapvetően lehetővé teszik a könyvtárhasználat, a többkönyvűség beillesztését az oktató-nevelő folyamatba. Ennek valóra váltása azonban a pedagóguson és a könyvtáron múlik. Tanítóinknak és tanárainknak a korábitól lényegesen eltérő módszereket kell alkalmazniuk, s ez az átállás kétségekívül nagy erőfeszítéseket, más módszereket igényel tőlük. A könyvtárak és a könyvtárosok — és természetesen nemcsak az iskolai könyvtárak, könyvtárosok — pedig fel kell hogy készüjenek arra a megnövekedett, nemegyszer formáiban is újszerű igénybevételre, amely talán már a közeli jövőben is tömegesen várható.

Társadalmunk, népszozdaságunk helyzete — ma jobban, mint eddig bármikor — a pénzzel, erővel, szellemi és fizikai energiával történő racionális gazdálkodásra kényszerít bennünket. Kényszerít azonban a világ fejlődésével való lépéstartásra, a másutt elért eredmények minél gyorsabb és minél teljesebb megismerésére is. A *kutató és fejlesztő tevékenység* mellé egyre szorosabban zárkózik fel az adaptáció követelménye, és mindehhez egyre inkább nélkülözhetetlen a gyors, megbízható, megfelelően válogatott információ.

Nálunk is, más, fejlettebb országokban is hangzottak el olyan észrevételek, hogy a szakirodalmi kiadványok mai dömpingje mellett olcsóbb és gyorsabb valamit újra kitalálni, mint azt kideríteni, hogy mások kitalálták-e már. Ezek az észrevételek — ha tetszik, ellenérvek — azonban a ma tapasztalható világméretű gazdasági visszaesés előtti eredetűek, s nagyon is érthető módon azóta elhallgaltak. Míg a kutatási költségek azóta igen gyors ütemben emelkedtek, addig az információk feldolgozásának és szétszórásának új módszerei, a nemzetközi összefogáson alapuló információs rendszerek fejlődése, ha nem tették is minden esetben olcsóbbá a világ szakirodalmáról szóló tájékoztatást, feltétlenül gyorsabbá és megbízhatóbbá változtatták. Mindez azóta megerősítette a „követő” kutatások jelentőségét és világméretű elterjedését.

A szakirodalmi tájékoztatás rendkívül fontos folyamatában növekvő számban részt vevő könyvtárak számára meghatározó fontosságú a velük szemben támasztott igények lehetőleg pontos ismerete. A könyvtárak tevékenységének hosszú távú tervezéséhez, gyűjteményük és szolgáltatásaik fejlesztéséhez biztos tudomány- és oktatáspolitikai, gazdaságfejlesztési orientáció szükséges.

A könyvtárak lehetőségei, fejlesztési programja

A könyvtárak fejlesztési lehetőségeinek megteremtését szolgáló két, egymás mellett, egymással szoros összhangban alkalmazandó eljárás közül hadd említsem elsőként a könyvtárügyben rejlő tartalékok feltárását és felhasználását, nem állítva természetesen azt, hogy a jövőben ennek nagyobb szerepet számunk, mint a könyvtári tevékenység fokozottabb finanszírozásának.

A tartalékok feltárásának, kiaknázásának legfontosabb módszere az oly sokszor hangoztatott, mégis igen alacsony színvonalon álló *együttműködés*. Együttműködés a könyvtárak között és együttműködés más tudományos, valamint művelődési intézményekkel.

A magyar könyvtárügyben sajátos helyzetet eredményezett az intézmények, tevékenységek szélsőségesen decentralizált finanszírozása, ami az együttműködés alacsony szintje miatt rendkívül sok párhuzamossággal, átfedéssel járt, vagy illetett lehetővé. A megoldás természetesen nem lehet a finanszírozás teljes központosítása. A párhuzamosságok csökkentése, az így felszabaduló eszközök és erők optimális felhasználása mindenekelőtt az együttműködés erősítésével érhető el, mégpedig nem csupán a könyvtárak, de fenntartóik együttműködésével is. Szükséges, hogy minden könyvtárfenntartó belássa: saját informáltságáról nem úgy kell gon-

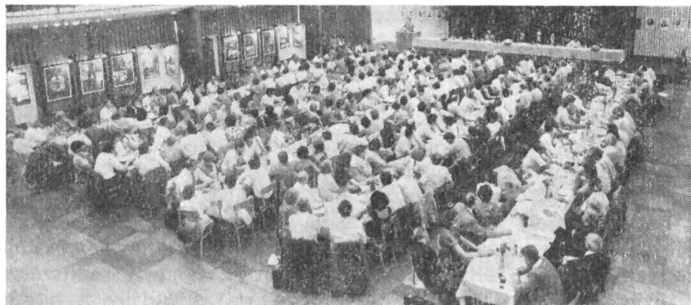
doskodnia, mintha egyedül rendelkezne könyvtárral az országban, éppen ellenkezőleg, fel kell használnia mindazokat a szolgáltatásokat, amelyeket más intézmény olcsóbban, gazdaságosabban, magasabb színvonalon képes nyújtani, és kiegészíteni ezeket sajátos szükségletei szerint.

Az együttműködés két metszetét tartjuk kiemelkedően fontosnak: a *szakterületit*, amelyben az azonos vagy hasonló tevékenységi és feladatkörű könyvtárak működnek együtt, és a *területit*, amelyben egyazon régió legkülönbözőbb könyvtárai közt alakul ki kooperáció. Mindenfajta együttműködésnek a könyvtárak olyan rendszerré fejlesztése irányába kell hatnia, amely erősít optimálisan, a legnagyobb körültekintéssel, mindenfajta felesleges megkettőzés elkerülésére, ugyanakkor minden valós igény kielégítésére törekedve igyekszik felhasználni. Igen fontos, hogy a rendszerre válás folyamatában kerüljünk a bürokratikus, formális elemeket, leküzdjük a hamis presztízs-szemponokat és áttörjük azokat a határokat, amelyek még a felügyeleti, hálózati, közigazgatási szempontok túlzott érvényesítése miatt akadályozzák a legcélszerűbb munkamegosztás kialakítását és érvényesítését, a rendszerszerű működést.

Ahhoz, hogy a ma még jórészt egymás mellett, egymástól sokszor teljesen függetlenül működő könyvtárak halmazából eredményesen működő rendszer alakulhasson ki, igen lényeges változtatásokra is szükség lesz. Az ehhez szükséges szervezeti keretek jórészt — jogszabályban rögzített formában — adottak. Közülük ezúttal kettőt emelek ki: Az egyik ilyen, általánosan megvalósítandó törekvés a *központosítás*, amely többféle formában, de közös céllal érvényesítendő, a rendelkezésre álló eszközök hatékonyabb felhasználásával egyidejűleg tesz lehetővé magasabb színvonalú ellátást és szolgáltatási rendszert. A közművelődési könyvtárügyben ez a szervezési forma már nem ismeretlen: a szakszervezeti és a tanácsi közművelődési könyvtári hálózatokban a letéti ellátás szép hagyományokkal rendelkezik, s a bizonyos mértékig a letéti ellátás továbbfejlesztésének is tekinthető — de már más minőséget képviselő — központosított ellátórendszerek is túlléptek a kísérletezés időszakán. A központosítás terén jó eredmények születtek az egyetemeken és a főiskolákon is, nem csekély hatást gyakorolva a szakmai színvonal emelkedésére, a szolgáltatások bővítésére. A központosításnak azonban van egy ennél általánosabb, elsődlegesen nem szervezeti alkalmazása is: a nagyobb, országosan vagy regionálisan központi szerepkörű könyvtárak feltételeinek és szolgáltatásainak olyan mérvű és irányú fejlesztése, amely egyértelműen szükségtelemmé, feleslegessé, károssá teszi egy sor tevékenység megduplázását, többszörözését. A könyvtárak működésére eddig nagy hatással levő *központi szolgáltatások* fejlesztésére gondolunk elsősorban, mert ezek is igen lényeges eszközei annak, hogy a kiskönyvtárak megfelelő szakmai színvonalat érjenek el.

A másik módszer a hasonló vagy azonos feladatkörű, többé-kevésbé egyazon felhasználói kört szolgáló könyvtárak *integrálása*. Nem azért támogatjuk a könyvtárak integrálását, mert számukat sokalljuk, és mert azt hisszük, hogy „két szegény házaságából gazdagság lesz”. Indokunk elsősorban az ésszerűség, s ezzel összhangban a legkevésbé sem támogatunk fenntartás nélkül *minden* összevonást. Alapelvünk az, hogy minden olyan integrációt, amely bármely korábbi felhasználói csoport érdekeit sérti, ellenzünk; minden olyan integrációt, amely nem eredményez valamennyi szolgáltatást illetően előrelépést, felesleges szervezeti bűvészkedésnek tartunk; viszont minden olyan integrációt, amely — az erők egyesítésével — gazdaságosabban nyújt magasabb szintű ellátást valamennyi felhasználó számára, teljes mértékben támogatunk, hasznosnak és követendőnek tartunk.

A könyvtár, mint minden művelődési intézmény, nem dolgozhat a társadalom által elvárt hatásfokon, ha nem alakít ki és nem tart fenn szoros kapcsolatokat más intézményekkel. Ez a szoros együttműködés azonban feltételezi a feladatok elhatárolását, a munka megosztását. Máig tartó hibás tendencia, szinte divat ugyanis művelődési intézményeink egy részénél, hogy mindenki mindent csinál, és sok esetben a fenntartó, a felügyeletet gyakorló szerv maga is erre buzdít, ha másként nem, értékelési-minősítési szempontjaival. Pedig a társadalom a sokszínű, sokoldalú művelődési szolgáltatásrendszer nem egyetlen intézménytől, intézménytípustól, hanem a művelődési intézmények rendszerétől várja. Minden intézmény elsősorban arra a tevékenységre összpontosítsa figyelmét és erejét, amely valóságosan alapfeladata,

**A konferencia résztvevői
(Jánosi Ferenc felvételei)**

amit — hasonló színvonalon és eredményességgel — más intézmény nem végezhet el helyette.

Mint minden társadalmi tevékenységben, tevékenységi formában és ennek intézményi megjelenésében, a könyvtárügyben is meghatározóan fontos az *emberi tényező, a könyvtáros személye*. A jó könyvtáros ismereteit és személyiségjegyeit illetően bőséggel akadnak szakmai viták, közülük egyik-másik a sajtóban is visszhangot kapott. A könyvtárosnak saját szakmája, a szolgált szakterület ismerete mellett nagyszámú más (pedagógiai, vezetési, szociológiai, nem egy esetben technikai stb.) ismeretet, készséget kell magában integrálnia. Egyet azonban, ami nem tanulható, kiemelek: a *szolgáltatási készséget*. A könyvtár szolgáltató intézmény, amely, ha szolgáltatásait nem illeszti a vele szemben támasztott igényekhez, s ha ennek révén társadalmilag nem válik hasznossá, halott marad.

A könyvtárhasználat — maga az olvasás — alapvetően egyéni tevékenység. Alighanem ennek hatására jó néhányan lebecsülik a közösségek könyvtári jelenlétének fontosságát. Pedig mindenekelőtt a könyvtár használatának „megtanulása”, szokássá válása szempontjából, de számos más, döntő mértékben a könyvtárra épülő művelődési forma szempontjából is, kiemelkedő jelentőségűek lehetnek e kollektívák, s vannak olyan, másutt kialakuló kisközösségek is, amelyek kitűnő kapcsolatokat építhetnek ki a könyvtárakkal. Ilyenek mindenekelőtt az iskolai közösségek, az egyetemeken, főiskolákon kialakuló kollektívák, a szocialista brigádok, a honvédség közösségei. Súlyos hiba volna e közösségi motivációkat nem kihasználni a könyvtárhasználati kultúra meghonosítására, kiterjesztésére, erősítésére. A könyvtárügyben jelenlevő, még feltáratlan tartalékok kiaknázása, a szükséges szervezeti korszerűsítések elvégzése önmagában azonban nem tudja megteremteni a továbblépéshez szükséges feltételeket. A könyvtárak működési körülményeinek javítása ezért feladata az irányító szerveknek, a könyvtárak fenntartóinak.

Minden könyvtár működésének legfontosabb feltétele a megfelelő *elhelyezés*, s e tekintetben a legrosszabb a helyzetünk. Különösen kirívó a központi szerepkörű könyvtárak zsúfoltsága, pedig ezekben a könyvtárakban koncentrálódik a nemzeti dokumentumvagyon legértékesebb és legütőképesebb része, a szakképzett, magas színvonalú munkaerő nagy többsége, s e könyvtárak tehetik a legtöbbet a könyvtárügy egészének gyors ütemű fejlődéséért. A következő években a művelődésügy területén felhasználható anyagi eszközök elosztásában mindenképpen kiemelt helyet kell kapniuk ezeknek a könyvtáraknak éppúgy, mint a könyvtárral gyakorlatilag teljesen ellátatlan új lakótelepeknek, agglomerációs övezeteknek. A beruházások, felújítások és bővítések terén nyomasztó adósságaink, lemaradásaink vannak.

Az elhelyezési körülmények számottevő javításával csaknem azonos fontosságú a *technikai feltételek korszerűsítése*. A számítástechnika könyvtári alkalmazásának kiterjesztése igen lényeges, és nem csupán „belső” szakmai probléma. Mindenekelőtt a nemzetközi együttműködésben betöltött meghatározó szerepe miatt: önmagunkat zárjuk ki a másutt kialakított, számunkra rendkívül hasznos szolgáltatások igénybevételéből, ha erre nem készülünk fel szellemi és műszaki téren egyaránt.

A könyvtári ellátásnak közismerten egyik súlyos gondja a lépéstartás a könyv- és folyóiratáraknak — különösen a tőkés országokban jelentkező — inflációs mértékű emelkedésével és egyidejűleg a kiadványoknak egyre növekvő választékával. Egyetlen, ideális, minden problémát egycsapásra eltüntető megoldás, sajnos, nincs, s

az egyidejűleg alkalmazandó módszerek közt feltétlenül az első helyen említendő az állománygyarapításra fordítható összegek megfelelő ütemű emelése. Enélkül elkerülhetetlen — helyi és országos vonatkozásban egyaránt — a választék nagymértékű csökkenése. A másik, fontos lehetőség a párhuzamos beszerzések számának csökkentése és ezzel szoros összefüggésben a könyvtárközi kölcsönzési tevékenység erősítése, javítása. A beszerzési koordináció megvalósítása azonban nem egyszerű feladat. Nem minden párhuzamos beszerzés tekinthető feleslegesnek, szép számmal vannak olyan kézikönyvek, értékes folyóiratok és más, munkaeszköz jellegű kiadványok, amelyekre továbbra is több helyen, több példányban lesz szükség. Nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy a koordináció eredményeként az egy vagy csak néhány példányban beérkező dokumentumoknak változatlanul minden felhasználó számára rendelkezésre kell állniuk: ez a könyvtárak ilyen célú együttműködésének javítását (s ezzel szoros összefüggésben: az ehhez szükséges technikai színvonal javítását) feltételezi.

Könyvtáraink dokumentumvagyonával kapcsolatban külön is kell szólni *nemzeti értékeink megóvásáról*, az utókor számára való átörökítéscről. Egyetlen ország sem lehet olyan szegény, hogy az ehhez szükséges eszközöket, feltételeket ne teremtsse elő, és egyetlen ország sem nézheti le annyira saját múltját, történelmét, hogy ne tegyen meg minden szükségeset e kincsek védelméért. Köztudomású, hogy hazánkban e téren nincs minden rendben, a közvéleményt is foglalkoztatta néhány nagyértékű, pótolhatatlan kódexünk állapotának súlyos veszélyeztetettsége. Történelmünk sajátosságai miatt, sajnos, az átlagosnál jóval szegényebbek vagyunk emlékekben; mindent meg kell tehát tennünk, hogy szegénységünk ne fokozódjék tovább. Bejelentem, hogy a már pusztuló értékek megmentéséért, a további romlás megelőzéséért megszülettek a megoldást nyújtó intézkedések.

A könyvtári rendszer működésének, a társadalmi szükségletekkel való lépéstartásnak rendkívül fontos alkotóeleme az *irányítás, az egységes könyvtárpolitika és természetesen a folyamatos ellenőrzés, a felügyelet*. Eddigi eredményeinkkel, a jelenlegi helyzettel ezen a területen sem lehetünk elégedettek.

Ágazati felügyeleti jogkörünk gyakorlása, ennek javítása — összhangban az intézmények közötti együttműködéssel — partnereket igényel a társadalmi, az államigazgatási és a szakmai intézményrendszer valamennyi szintjén: a könyvtárakat felügyelő, fenntartó tárcáknál, országos hatáskörű szerveknél, a tanácsoknál, a társadalmi és a tömegszervezeteknél és nem utolsósorban a könyvtárakban, a könyvtárosok között. Olyan munka- és feladatmegosztásra van szükség, amely támaszkodik az intézmények fokozódó önállóságára, támaszkodik az államigazgatási partnerek munkájára, s elsődlegesen az elvi irányítás önmagában sem csekély feladatát hagyja a művelődési tárcára.

A könyvtárügy irányításának véleményünk szerint egyik kulcskérdése lesz a jövőben, hogy a tanácsok vállalják-e tevékenységük olyan mértékű kiterjesztését, amely valóban betölti hivatásukat. Könyvtári vonatkozásban ez azt jelenti, hogy ne csupán a tanácsi és a szakszervezeti közművelődési könyvtárakkal, az iskolai könyvtárakkal foglalkozzanak, hanem minden, illetékességi területükön működő könyvtárral álljanak szoros kapcsolatban, s maguk is törekedjenek a könyvtárügy valódi rendszerré fejlesztésére, a körülményeket, a környezetet, a helyi sajátosságokat jobban figyelembe vevő területi könyvtárpolitika kialakítására és érvényesítésére.

Úgy vélem, hogy a *könyvtári és a szakirodalmi tájékoztatási tevékenység alapvető, a gyakorlatban mindig is érvényesülő egységének tükröződnie kell az irányításban, az ágazati felügyeletben is*. Mivel e két tevékenységi forma egyetlen intézményen belül, de az intézmények között is igen bonyolult módon kapcsolódik egymáshoz, az eddig alkalmazott irányítási, tervezési és szervezési módszereket feltétlenül meg kell újitanunk: erőteljesebb centralizálásra és — ezzel szoros egységben — erőteljesebb együttműködésre van szükség.

Az irányítási tevékenység egészében rendkívül fontos szerepet játszik a *szakfelügyeleti munka*: olyan eszköz ez, amely az állami irányítást és a szakmai-módszertani tevékenységet úgy kapcsolja össze, hogy helyzetfeltáró, ellenőrző, visszacsatoló munkájával mindkettőt erősíti. Nagyon fontos feladat, hogy a szakfelügyelet javuljon, szervezettebbé, elveiben és módszereiben egységesebbé és hatékonyabbá váljék.

Ki kell építeni az országos szakfelügyelet rendszerét. A tanácsok szakfelügyeleti tevékenységében el kell érni a különféle könyvtári hálózatok felügyeletének egységesítését, valamint az általános felügyeleti és a szakfelügyeleti tevékenység összhangját.

A fejlesztési program megvalósítható

Könyvtárügyünk helyzetét áttekintve, problémáinak sokaságát voltaképpen csak érintve, legfontosabb teendőit felvázolva a kialakított kép aligha tekinthető egyértelműen kedvezőnek. Lehetőségeink, legalábbis a következő néhány évben, csak nagyon szerény mértékben javulhatnak. Mégis úgy véljük, hogy a vázolt fejlesztési program megvalósítható, talán megközelítve azt az ütemet is, amit a társadalom, a szükségletek fejlődése indokol.

Meggyőződésünk szerint a könyvtárak felügyeleti szervei és fenntartói tudják, hogy a könyvtárügy fejlesztése kiemelkedően fontos egész társadalmunk fejlődése szempontjából. A könyvtárak, a könyvtárosok késznek a rejtett tartalékok feltárására, kiaknázására, az eredményes együttműködésre.

Hiszem, hogy a fejlesztési program megvalósításához szükséges feltételek, ha talán nem is az ideális gyorsasággal és mértékben, megteremthetők. A könyvtárak társadalmi súlya, fontossága mindenképpen erre hív fel mindenkit. Takarékosan, de észszerűen kell továbbra is gazdálkodnunk; ez azonban semmiképp sem csak a könyvtárak feladata, s ugyanakkor nem jelentheti azt sem, hogy ilyen címen az alapvető fontosságú célok elérése csorbát szenvedhet.

E feltételek megteremtése során alighanem egész szemléletünket is korszerűsíteni kell. Hiba volna mindent központi forrásoktól, az állami költségvetéstől várni. A könyvtári szolgáltatások ingyenessége nem jelentheti a jövőben azt, hogy minden szolgáltatás ingyenes. A könyvtárhasználóknak, mindenekelett az intézményi használóknak a jelenleginél többet kell vállalniuk a terhekből, hiszen ez saját érdekük is.

Kitüntetések

A művelődési miniszter az 1981. évi nemzetközi nőnap alkalmából, eredményes munkájuk elismeréséül *Engloner Erikát*, a Budapesti Műszaki Egyetem főkönyvtárosát és *Ricsóy Bélánét*, a BME tanszéki könyvtárosát MINISZTERI DÍCSÉRETben részesítette; *Besze Veronikának*, a Nyárlőrinci Községi Könyvtár (Bács-Kiskun m.) tiszteletdíjas könyvtárosának; *Dénes Józsefnének*, a Harkakötönyi Községi Könyvtár (Bács-Kiskun m.) részfoglalkozású könyvtárosának A SZOCIALISTA KULTÚRÁÉRT; *Nagy Ferencnének*, a Békési Városi Könyvtár hivatalsegédének a KIVÁLÓ MUNKAÉRT kitüntetést adományozta;

A forradalmi ifjúsági napok alkalmából, eredményes munkájuk elismeréséül *Kövér Imrénét*, a szegedi Somogyi Könyvtár műhelyvezető-helyettesét, *Nagy Rozáliát*, a Somogyi Könyvtár fiókkönyvtár-vezetőjét, *Fekete Gyulánét*, a Nógrád megyei Balassi Bálint Megyei Könyvtár sokszorosító szakmunkását és *Zgolombiczky Erzsébetet*, a Nógrád megyei Balassi Bálint Könyvtár zenei könyvtárosát MINISZTERI DÍCSÉRETben részesítette; *Papszt Juditnak*, a szolnoki Versey Ferenc Megyei Könyvtár be-tanított munkásának a KIVÁLÓ MUNKAÉRT; *Béres Jánosnénak*, a Tolna megyei Könyvtár könyvtárosának A SZOCIALISTA KULTÚRÁÉRT; *Lázár Ágnesnek*, a Paksi Közművelődési Intézmények Igazgatósága könyvtárosának, *Horváth Jolánnak*, a Devecseri Nagyközségi—Járási Könyvtár könyvtárosának, *Bertalan Bélának*, a 48. sz. Fővárosi Szabó Ervin kerületi könyvtár könyvtárosának és *dr. Ékes Iláikónak*, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem dokumentátorának a KIVÁLÓ MUNKAÉRT kitüntetést adományozta;

85. születésnapja alkalmából, eredményes munkája elismeréséül *Tuszkau Antóniának*, a Közgazdasági Információs Szolgálat ny. könyvtárvezetőjének; nyugállományba vonulásuk alkalmából, eredményes munkájuk elismeréséül *dr. Bot Györgynének*, a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtára önálló osztályvezetőjének és *Czellinger Lajosnénak*, a MÉM Információs Központja könyvtárosának A SZOCIALISTA KULTÚRÁÉRT; eredményes munkája elismeréséül *Gácsér István-nénak*, a kiskunfélegyházi Batthyány Lajos Általános Iskola könyvtárosának; nyugállományba vonulása alkalmából, eredményes munkája elismeréseként *Sántha Sárának*, a debreceni KLTE könyvtárosának a KIVÁLÓ MUNKAÉRT kitüntetést adományozta.